

УДК 346.2:347.1:347.7

В. М. Махінчук

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
НАПрН України,
відділ юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права
вул. М. Раєвського, 23-а, Київ, 01042, Україна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ТА ГОСПОДАРСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено виявленню теоретичних та практичних проблем співвідношення організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності, передбачених Цивільним та Господарським кодексами України. Досліджується зміст поняття «підприємство» та місце підприємства в системі організаційно-правових форм юридичних осіб. Робиться висновок про недоцільність застосування у чинному законодавстві терміну «підприємство» для позначення одночасно суб'єкта правовідносин та об'єкта суб'єктивних цивільних прав.

Ключові слова: організаційно-правова форма підприємницької діяльності, цивільне та господарське законодавство, юридична особа.

В Україні вже довгий час триває побудова національної економічної системи. Протягом усіх років незалежності державою проголошувався курс на формування ринкової економіки. Створювалась нормативно-правова база регулювання підприємницьких відносин. Часом відповідні нормативно-правові акти приймалися поспіхом, без урахування проблем та потреб економічного розвитку, без забезпечення єдиного підходу щодо методів та меж державного регулювання економіки, без урахування значення тих чи інших інститутів ринкової економіки, її учасників, способів і форм здійснення підприємницької діяльності.

В ході формування законодавства про підприємницьку діяльність були запроваджені такі неоднозначні форми здійснення підприємницької діяльності, такі суб'єкти підприємницької діяльності, які є нетиповими для розвинених ринкових економік світу. Серед таких можна назвати орендні підприємства, виробничі кооперативи. Запровадження нових суб'єктів правовідносин вимагало розробки спеціального законодавства про особливості їх діяльності. Однак такі особливості не завжди відповідали загальним засадам цивільного права та інших галузей права. В результаті у підприємницькій практиці почали виникати проблеми, пов'язані із неналежним визначенням правового статусу тих чи інших суб'єктів підприємницької діяльності, меж їх цивільної відповідальності, їх майнових та немайнових прав.

Прийняття Цивільного та Господарського кодексів України не усунуло усіх недоліків та не забезпечило стрункої системи суб'єктів підприємницьких відносин. Однак наявність такої системи є обов'язковою умовою стабільного функціонування ринкової економіки. Тому перед правовою наукою гостро стоїть питання співвідношення цивільно-правового та господарсько-правового регулювання суб'єктів підприємницької діяльності. Його вирішення є основним завданням цієї наукової статті.

Питанням системи суб'єктів підприємницької діяльності присвячено роботи таких сучасних цивілістів та класиків вітчизняної та зарубіжної цивілістики, як О. А. Беяневич, О. А. Бурбело, З. С. Варналій, А. С. Довгерт, І. С. Канзафарова, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, В. К. Мамутов, П. В. Мельник, Н. Ф. Ментух, В. С. Мілаш, В. М. Селіванов, І. В. Спасібо-Фатєєва, В. Ф. Опришко, О. А. Підпригора, В. М. Попович, В. Ф. Попондопуло, Ю. О. Тихомиров, І. В. Труш, Є. О. Харитонов, П. П. Цитович, В. І. Шакур, Я. М. Шевченко, В. С. Щербина, В. Ф. Яковлев та інші. Проте до цього часу їх теоретичні напрацювання та практичні пропозиції не були враховані законодавцем належним чином.

Система українського законодавства у результаті доволі хаотичного розвитку правового регулювання підприємницької діяльності відзначається нині тим, що основи правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності визначаються двома кодифікованими актами: Господарським кодексом України та Цивільним кодексом України.

Статтею 55 ГК України передбачено, що суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Згідно зі ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Цікаво, що ч. 3 ст. 55 ГК України суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Як бачимо, до суб'єктів підприємництва ГК України відносить як фізичних, так і юридичних осіб. При цьому у класифікації суб'єктів господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік, попри те, що вона міститься в загальних положеннях про суб'єкти господарювання, йдеться лише про підприємців. Такий підхід до класифікації суб'єктів господарювання не враховує існування непідприємницьких суб'єктів господарювання, які також можуть використовувати працю найманих працівників. Крім того, зайвим видається вказувати у кожній нормі, що суб'єктом того чи іншого виду підприємництва є юридична особа — суб'єкт господарювання. Адже будь-яка юридична особа, що здійснює підприємницьку діяльність логічно є суб'єктом господарювання відповідно до норм ГК України. Імовірною причиною такої непослідовності законодавця можна назвати відсутність чітко визначеного предмету правового регулювання Господарського кодексу та критерії відмежування його від предмету правового регулювання Цивільного кодексу України.

Згідно зі ст. 56 ГК України суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого (діючих) суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства. Однак це може стосуватись лише суб'єктів господарювання,

в т. ч. підприємства, — юридичних осіб. Така норма обходить фізичну особу — суб'єкта підприємницької діяльності. Подальші норми ГК України, які стосуються утворення суб'єктів господарювання, так само не враховують, що фізична особа-підприємець також є суб'єктом господарської діяльності. Так ст. 57 ГК України передбачено, що установчим документом суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання. Очевидно, що ці вимоги не можуть стосуватись фізичної особи-підприємця. Попри це, ст. 128 ГК України передбачено, що громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до ст. 58 цього Кодексу.

Попри спробу визначення правового статусу широкого кола суб'єктів економічних відносин, ГК України випускає з поля зору такі важливі елементи правового статусу, як правоздатність та дієздатність суб'єкта, або ж правосуб'єктність. Саме від наявності у того чи іншого суб'єкта правоздатності і дієздатності (разом — правосуб'єктності) визначається його можливість брати участь у правовідносинах. Наявність загальної правосуб'єктності зумовлює загальнотеоретичну можливість особи бути суб'єктом правовідносин. Однак для участі у певних видах відносин слід володіти спеціальною правосуб'єктністю. Так, для участі у цивільних правовідносинах особі потрібна цивільна правосуб'єктність, у трудових — трудова і т. д. При цьому науковці, наприклад — Н. Ф. Ментух, часто розглядають цивільну правоздатність як універсальну [1, с. 39]. Однак Господарський кодекс не містить визначення господарської правоздатності і дієздатності, також безпосередньо не визначає моменту набуття суб'єктами господарювання господарської правосуб'єктності. Такий момент ми можемо лише логічно вивести з поняття суб'єкта господарювання, як зареєстрованого у встановленому порядку. Таким чином галузева господарська правосуб'єктність набувається з моменту державної реєстрації. Спеціальна ж правосуб'єктність для здійснення тих чи інших видів підприємницької діяльності, що можуть здійснюватись виключно на підставі спеціальних дозволів, набувається з моменту, з якого починає діяти такий дозвіл.

Поняття господарської правосуб'єктності розробляється у правовій доктрині. Так Н. Ф. Ментух визначає господарську правосуб'єктність як правову властивість господарської організації, що виражається в суб'єктивних правах і юридичних обов'язках, які надані законом та/або безпосередньо не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань, спрямована на збалансування приватних і публічних інтересів [1, с. 41]. Таке визначення викликає ряд зауважень. Перш за все, воно не відповідає визначенню так званої загальної правосуб'єктності — правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права можливість бути учасником правовідносин, елементами якої є правоздатність та дієздатність. Правоздатність є можливістю мати права та обов'язки, а дієздатність — можливість їх набувати своїми діями. Тобто загальна правосуб'єктність не виражається в суб'єктивних правах і юри-

дичних обов'язках, а лише є можливістю їх мати або набувати. По-друге, суб'єктами господарських відносин є не лише господарські організації, а й фізичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Також у цьому визначенні міститься відсилання до функцій та завдань господарської організації. Таке відсилання не вносить визначеності до формулювання і повинно бути замінене на вказівку конкретних правовідносин, у яких особа діє за умови наявності у неї саме господарської дієздатності. По-третє, незрозуміло, як може правосуб'єктність, навіть господарська, спрямовуватись на збалансування приватних і публічних інтересів. Очевидно, що вона може бути спрямована виключно на створення правової можливості суб'єкта брати участь у певних, в даному разі — господарських, правовідносинах.

Однак, чи існує насправді господарська правосуб'єктність і як вона співвідноситься із правосуб'єктністю, наприклад, цивільною чи підприємницькою?

Статтею 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи визначається як здатність мати цивільні права та обов'язки. Її мають усі фізичні особи від народження, а у деяких випадках і до нього.

Згідно зі ст. 30 ЦК України цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. За загальним правилом повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття).

Юридична особа набуває правоздатності і дієздатності одночасно — у момент її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Цивільними правами є особисті немайнові права, право власності та інші речові права, право інтелектуальної власності. З приводу цих прав особи можуть вступати у цивільні правовідносини, в тому числі і зобов'язальні.

Виходячи з розуміння підприємницької діяльності (підприємництва) як самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності (діяльності з виготовлення товарів, виконання робіт, надання послуг), та розуміння підприємницьких відносин як відносин між рівними та незалежними суб'єктами з приводу виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт та надання послуг, для її здійснення підприємцям потрібні матеріальні ресурси та/або робоча сила. Що стосується залучення робочої сили, тут підприємці діють на підставі трудової правосуб'єктності. Матеріальне забезпечення (нерухомість, засоби виробництва, сировина та енергоносії) здійснюється переважно шляхом укладення різноманітних договорів (купівля-продаж, оренда, поставка тощо) з іншими суб'єктами господарювання, зокрема і підприємствами.

Доцільно звернути увагу на розуміння дієздатності суб'єктів економічних відносин у класиці російської цивілістики. Так, П. П. Цитович називає торговцем того, хто здійснює торговий оборот, займається торговими справами, одним словом, торгує. Здатність здійснювати торгівлю містить у собі: а) здатність мати торгівлю як торгове підприємство; б) здатність вести торгівлю як (свої) торгові обороти. Іншими словами — здатність здійснювати торгівлю і діяти як торговець. Першу здатність класик називав правом на торгівлю, другу — торговою дієздатністю. Право на торгівлю, з точки зору цивільного права, ніщо інше, як здатність мати майно. Стаття 1 Статуту торгового, писав П. П. Цитович, визначає не тільки право на торгівлю, але й торгову дієздатність. Діяти як торговець, вести торгівлю — з точки зору цивільного права ніщо інше, як розпоряджатись різного роду рухомостями. Таким чином, будучи лише вираженням дієздатності цивільної, торгова дієздатність не співпадає з нею. Вона видозмінена і при цьому — видозмінена у розумінні розширення: торгова дієздатність включає в себе і захищає ряд таких правочинів, які без неї могли виявитись недійсними, або інакше, порочними. Що ж стосується обмежень, то крім тих, які існують для дієздатності цивільної, торгова дієздатність не знає. Особливості торгової дієздатності помітні переважно на впливі віку: у торговому праві його вплив припиняється не пізніше (а для чоловіків не раніше) 17 років; для торгового права є малолітство і нема неповноліття у власному розумінні слова. Вести торгівлю — значить «керувати володінням», але не можна керувати таким володінням, не вчиняючи всього того, чого поза торгівлею неповнолітній не може робити без згоди піклувальника. Інша справа завести торгівлю або «успадкувати торгівлю», тобто прийняти спадок: в тому й іншому випадку потрібна буде згода піклувальника. До запровадження торгівлі, як і до прийняття спадщини, неповнолітній ще не є торговцем і, відповідно, не має торгової дієздатності. Для жінки цивільна, — а з нею і торгова, — дієздатність може наступити раніше — через одруження [2, с. 208–209]. Подібний підхід до підприємницької правосуб'єктності зберігається і у ЦК України. Так, згідно з ч. 3 ст. 35 ЦК України повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.

Отже, для матеріального забезпечення підприємницької діяльності та відносин з приводу придбання/відчуження матеріальних та інших благ, підприємцям достатньо володіти цивільною правоздатністю і дієздатністю. Для участі в інших відносинах, наприклад, адміністративних, юридичні та фізичні особи повинні володіти іншою спеціальною правосуб'єктністю. Тому видається дещо недоцільним виокремлювати господарську правоздатність.

Більш детально загальні засади здійснення підприємницької діяльності фізичною особою без створення юридичної особи регулюється главою 5 ЦК

України. Так згідно зі ст. 50 ЦК України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законом. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. До підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин. Фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення.

Дещо інший підхід до правового регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб закладено у ГК України. Так, згідно зі ст. 128 цього Кодексу, громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Відзначимо, що у ГК України використовується термін «громадянин-підприємець», тоді як у ЦК України — «фізична особа-підприємець». При цьому за нормами ГК України громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність:

- безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється;
- із залученням або без залучення найманої праці;
- самостійно або спільно з іншими особами.

Такий поділ способів здійснення підприємницької діяльності громадянами видається дещо нелогічним — його здійснено за кількома критеріями, що призводить до змішування участі фізичної особи у створенні суб'єкта підприємництва із власне підприємницькою діяльністю. Так, якщо особа зареєстрована як фізична особа-підприємець, тоді вона справді здійснює підприємницьку діяльність особисто і від свого імені у власних інтересах вступає у підприємницькі відносини. Натомість якщо створено приватне підприємство, то підприємницькою правосуб'єктністю наділяється саме приватне підприємство і саме воно від свого імені вступає у підприємницькі правовідносини.

Загалом слід наголосити на деяких розбіжностях у підходах до визначення суб'єктів підприємницької діяльності в ЦК та ГК України. Так у розділі II ГК України можна бачити таких суб'єктів господарювання, в т. ч. підприємництва, як підприємства, державні та комунальні унітарні підприємства, господарські товариства, підприємства колективної власності, приватні підприємства, об'єднання підприємств, громадяни. Натомість у ЦК України до суб'єктів підприємницької діяльності віднесено фізичних осіб-підприємців, підприємницькі товариства.

Згідно з главою 7 ЦК України юридична особа може бути створена шляхом об'єднання осіб та (або) майна. Юридичні особи, залежно від порядку

їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до статті 87 ЦК України. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Цим Кодексом встановлюються порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права. Порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом.

До підприємницьких товариств у ЦК України віднесено господарські товариства — юридичні особи, статутний (складений) капітал яких поділений на частки між учасниками. Господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства. Підприємство в ЦК України розглядається переважно як об'єкт, а не суб'єкт, як єдиний майновий комплекс. Проте й тут єдиного розуміння підприємства немає. Так, передбачено створення державних і комунальних підприємств як форми участі держави у цивільних відносинах. Однак це юридичні особи публічного права, регулювання яких не входить до завдання цього Кодексу. Крім того, наприклад, у ч. 2 ст. 708 йдеться про роздрібні торговельні підприємства.

Водночас ГК України визначає підприємство як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Згідно з ч. 1 ст. 63 ГК України залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Однак форми власності сьогодні у законі не визначаються. У Цивільному кодексі України, як основному регуляторі відносин власності, форми власності не згадуються. Проте у ньому йдеться про суб'єкти права власності — Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені у ст. 2 цього Кодексу (фізичні та юридичні особи, держава Україна, АР Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права). У Конституції України йдеться про право власності Укра-

їнського народу, право приватної власності Як бачимо, класифікація підприємств за формами власності не повною мірою відповідає класифікації права власності за його суб'єктами.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні. Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника. Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Найбільше питань викликає правове регулювання такого суб'єкта підприємництва, як приватне підприємство. Приватне підприємство у ГК України визначається як підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання — юридичної особи. У коментарі до ст. 113 ГК зазначено, що наведене у статті визначення приватного підприємства дозволяє дійти висновку, що останнє створюється виключно на основі приватної власності фізичних осіб або юридичної особи і може бути створене одним, двома або більшим числом засновників — громадянами України, особами без громадянства та іноземцями або юридичною особою — власником, суб'єктом господарювання. Приватне підприємство відповідає за борги тільки своїм майном, а засновник не несе відповідальності за боргами приватного підприємства. У цьому перевага приватного підприємства перед суб'єктами підприємницької діяльності — громадянами, які відповідають за боргами всім своїм майном. Приватне підприємство може бути унітарним, заснованим на виділеному для господарської діяльності майні, яке може перебувати у приватній власності однієї фізичної особи або суб'єкта господарювання. Корпоративне приватне підприємство створюється, як правило, двома або більше фізичними особами — засновниками, за їх сумісним рішенням (засновницьким договором), діє на основі об'єднання трудової участі засновників та/або майна, участі в розподілі доходів і ризиків підприємства. Корпоративні підприємства, як правило, є власниками майна. Однак законодавством України

не встановлено заборон щодо закріплення майна за корпоративними приватними підприємствами на інших майнових титулах. Окрім того, у деяких нормативно-правових актах, зокрема законах України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про стандарти, технічні регламенти і процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 р., використовуються поняття «приватне підприємство» в розумінні підприємства, заснованого на приватній формі власності, яке є відмінним від державного і комунального підприємств [3, с. 220].

Перш за все слід зауважити, що ознака особистої участі засновників у діяльності приватного підприємства не є обов'язковою його характеристикою. Адже у самому визначенні допускається альтернатива — об'єднання праці засновників або використання найманої праці. Крім того, об'єднання праці засновників властиве також іншим суб'єктам економічних правовідносин. Так, у діяльності повного товариства беруть участь власною працею його засновники. Обов'язковою ознакою виробничих кооперативів є участь його засновників та членів у виробничій діяльності.

Цивільний кодекс України не містить норм, які б визначали статус приватного підприємства. На нашу думку, це пояснюється відсутністю відповідної потреби. Адже, як ми бачимо з норм ГК України, їх науково-практичного коментаря, відсутнє чітке відмежування приватного підприємства від інших організаційно-правових форм юридичних осіб. Слід зауважити, що, виходячи з положень абз. 2 ч. 1 ст. 31, ст. 62, ч. 1 ст. 109 ГК України, підприємство є організаційною формою господарювання, а не організаційно-правовою формою юридичної особи. Водночас підприємство є юридичною особою. Згідно зі ст. 63 ГК України приватне підприємство, колективне підприємство, комунальне підприємство, державне підприємство, підприємство, засноване на змішаній формі власності — все це види та організаційні форми підприємства, а не організаційно-правові форми юридичної особи. Що ж стосується організаційно-правової форми юридичної особи усіх форм та видів підприємств, як і суб'єктів інших форм господарювання, інших організаційних форм приватного підприємства, то тут, на нашу думку, вона повністю повинна лягати у прокрустове ложе організаційно-правових форм юридичних осіб, передбачених ЦК України. Так, згідно з ч. 2 ст. 87 ЦК України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Якщо ж приватне підприємство засноване однією особою, то ЦК України і передбачає заснування товариств однією особою (фізичною чи юридичною). В такому разі товариство діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Таким чином, приватне підприємство, у діяльності якого беруть участь особистою працею його засновники або ж яке використовує найману працю, засноване однією чи кількома особами, може діяти у організаційно-правовій формі такої юридичної особи, як товариство. Такий підхід дозволить усунути невизначеності у правовому статусі цілого ряду суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема такі, як вимоги до формування установчого капіталу, межі майнової відповідальності тощо.

Отже, існує нагальна потреба у чіткому розмежуванні понять «форма господарювання» та «організаційно-правова форма юридичної особи». Перше поняття повинно стосуватись внутрішньої організації господарської діяльності суб'єкта господарювання і може визначатись у ГК України, а друге — формування такої правової фікції, як суб'єкт правовідносин — юридична особа приватного права, та закріплюватись у ЦК України. У ГК України слід уникати регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб, принаймні юридичних осіб приватного права, враховуючи, що організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права, приватні відносини щодо їх утворення, управління та розпорядження ними регулюються нормами ЦК України та деяких спеціальних законів («Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства»). При розробці нормативних актів слід керуватись принципом Оккама, який лежить в основі всього наукового моделювання і побудови теорій. Він переконує нас з набору інших еквівалентних моделей будь-якого явища вибрати найпростішу. Тому слід визнати доцільність правового регулювання юридичних осіб публічного права нормами ГК України, а юридичних осіб приватного права — ЦК України.

Список літератури

1. Ментух Н. Ф. Господарська правоздатність / Н. Ф. Ментух // Адвокат. — 2011. — № 2 (125). — С. 39–41.
2. Цитович П. П. Учебник торгового права // Цитович П. П. Труды по торговому праву. — В 2-х т. — Т. 1. — М. : «Статут», 2005. — 450 с.
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 776 с.

В. М. Махинчук

Научно-исследовательский институт частного права
и предпринимательства НАПрН Украины,
отдел юрисдикционных форм правовой защиты субъектов частного права
ул. М. Раевского, 23-а, Киев, 01042, Украина

**НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ ФОРМ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ГРАЖДАНСКОМУ
И ХОЗЯЙСТВЕННОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ**

Резюме

Статья посвящена выявлению теоретических и практических проблем соотношения организационно-правовых форм осуществления предпринимательской деятельности, предусмотренных Гражданским и Хозяйственным кодексами Украины. Исследуется содержание понятия «предприятие» и место предприятия в системе организационно-правовых форм юридических лиц. Делается вывод о нецелесообразности использования в действующем законодательстве термина «предприятие» для обозначения субъекта правоотношений и объекта субъективных гражданских прав.

Ключевые слова: организационно-правовая форма предпринимательской деятельности, гражданское и хозяйственное законодательство, юридическое лицо.

V. M. Makhinchuk

**SOME PROBLEMS OF LEGAL CORRELATION OF ORGANIZATIONAL
AND LEGAL FORMS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN CIVIL
AND COMMERCIAL LEGISLATION OF UKRAINE**

Summary

Article covers identification of theoretical and practical ratio problems of legal correlation of organizational and legal forms of conducting of entrepreneurial activity, established by Civil and Commercial codes of Ukraine. It is researched content of conception of «enterprise» and place of the enterprise in system of organizational and legal forms of legal entities. It is concluded on the inexpediency of uses in current legislation of the term «enterprise» for notation of subject of legal relations and of object of subjective civil rights.

Key words: organizational and legal forms of entrepreneurial activity, civil and commercial legislation, legal entity.